

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА ЯК КЛЮЧОВОГО СКЛАДНИКА РОЗВИТКУ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Магновський І. Й., Телелим І.В., Шевчук В. В.

У статті висвітлюються правові аспекти реалізації виборчого права як важливого елементу розвитку безпосередньої демократії в Україні. Підкреслюється, що вибори є конституційно визначеним механізмом для формування та перевірки рівня довіри між суспільством і державними інституціями, котрі своєю чергою вони виступають основоположним принципом функціонування демократичної та правової держави, а також невід'ємною складовою її конституційного ладу. Звертається увага на ключові риси виборчого права, які мають вагоме значення для розуміння особливостей організації виборчого процесу в умовах сучасного етапу українського державотворення. Особливе значення надається сутності виборів, які характеризуються низкою ознак, зокрема, формою прямої демократії, механізмом формування органів державної влади й місцевого самоврядування, інструментом забезпечення народного суверенітету та демократичного політичного режиму, засобом легітимації влади, а також процедурою формування спільної волі громадян. Підтримується наукова позиція щодо важливості здійснення виборчого процесу через спеціалізовані органи – виборчі комісії, які є основою демократичного адміністрування, особливо в країнах із нестабільними або перехідними політичними системами. Зазначається, що виборче законодавство формується під впливом національних традицій реалізації демократичних процедур. Визначено, що гарантування виборів включає правове, організаційне, інформаційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, котре задовольняє всебічну та системну реалізацію виборчих прав громадян. У висновках наголошується, що забезпечення виборчого права як ключового елементу прямої демократії, яка виступає однією із основних форм народного волевиявлення, надає змогу громадянам реалізовувати свою роль як єдиного джерела публічної влади в процесі формування громадянського суспільства та врегулювання політико-правових відносин у державі. Також зауважено, що подальший поступ української державності в умовах сучасних викликів потребує системного вдоскона-

лення виборчого законодавства, що виступає одним із головних завдань сучасної конституційно-правової науки.

Ключові слова: виборче право, вибори, активне виборче право, пасивне виборче право, виборчі технології.

Mahnovskiy I. Y., Telelym I. V., Shevchuk V. V. Ensuring voting rights as a key component of the development of direct democracy in Ukraine

The article highlights the legal aspects of the implementation of electoral law as an important element of the development of direct democracy in Ukraine. It is emphasized that elections are a constitutionally defined mechanism for the formation and verification of the level of trust between society and state institutions, which in turn are the fundamental principle of the functioning of a democratic and legal state, as well as an integral part of its constitutional system. Attention is drawn to the key features of electoral law, which are of great importance for understanding the peculiarities of the organization of the electoral process in the conditions of the modern stage of Ukrainian statehood. Particular importance is given to the essence of elections, which are characterized by a number of features, in particular, a form of direct democracy, a mechanism for the formation of state authorities and local self-government, an instrument for ensuring popular sovereignty and a democratic political regime, a means of legitimizing power, as well as a procedure for forming the collective will of citizens. The scientific position on the importance of conducting the electoral process through specialized bodies – election commissions, which are the basis of democratic administration, especially in countries with unstable or transitional political systems, is supported. It is noted that electoral legislation is formed under the influence of national traditions of implementing democratic procedures. It is determined that guaranteeing elections includes legal, organizational, informational, financial and material and technical support, which satisfies the comprehensive and systematic implementation of citizens' electoral

rights. The conclusions emphasize that ensuring the right to vote as a key element of direct democracy, which is one of the main forms of popular expression, allows citizens to realize their role as the only source of public power in the process of forming civil society and regulating political and legal relations in the state. It is also noted that the further progress of Ukrainian statehood in the face of modern challenges requires systematic improvement of electoral legislation, which is one of the main tasks of modern constitutional and legal science.

Key words: *electoral law, elections, active electoral law, passive electoral law, electoral technologies.*

Виборче право є базовим критерієм розвитку суспільно-політичних відносин демократичних держав, які складаються у процесі формування виборчих органів публічної влади, не є виключенням цього й Україна. Виходячи з цього, актуальність та значимість забезпечення виборчого права громадян є беззаперечною, оскільки проведення справедливих виборів є однією із основних форм народного волевиявлення, вихідним принципом організації, формування та правового регулювання державного механізму і системи місцевого самоврядування на тлі посилення євроінтеграційних процесів.

Значним внеском у вивченні належних характеристик виборчого права, які є визначальними для осмислення особливостей забезпечення проведення виборів громадян, у вітчизняній науці на сучасному етапі є творчі напрацювання таких вчених як: М. Афанасьєвої, М. Баймуратова, Л. Бориславського, М. Бучина, І. Глиняного, О. Діденка, Н. Камінської, Ю. Ключковського, В. Корнієнка, А. Крусян, Т. Латковської, О. Марцеляка, Н. Мішиної, В. Марченко, В. Нестеровича, О. Скрипнюка, М. Ставнійчук, І. Шкурат, О. Щербанюк та ряд інших, напрацювання котрих містить корисний за обсягом фактичний матеріал і спонукає до подальших правових досліджень практичного розв'язання проблем означеної тематики.

Тому метою і завданням даної статті є зосередження уваги на правових аспектах забезпечення виборчого права як ключового складника розвитку безпосередньої демократії в Україні.

Як констатують науковці О. Діденко та М. Гультай, сучасні тенденції суспільного розвитку свідчать про те, що значна частина громадян України прагне покращити реалізацію та захист своїх прав і свобод, зокрема у сфері прямої демократії. Однак, запевняють дослідники, на сьогодні певні норми виборчого права, що гарантують право обирати і бути обраним до органів влади та місцевого самоврядування, залишаються здебільшого

декларативними. Існують певні проблеми із впровадженням цих гарантій на етапах утворення виборчих округів та комісій, висування і реєстрації кандидатів, уточнення списків виборців. Найчастіше труднощі виникають на етапах передвиборної агітації, організації та проведення голосування, встановлення результатів виборів, а також оскарження рішень та дій виборчих комісій тощо [1, с. 17].

Звісно, у сучасному українському суспільстві спостерігається зростаючий інтерес громадян до ефективної реалізації та захисту своїх прав і свобод, особливо у контексті прямої демократії. Проте, як свідчить реальність суспільно-політичного буття, на практиці окремі положення виборчого законодавства, що формально гарантують право голосу та право бути обраним до органів державної влади і місцевого самоврядування, часто залишаються лише показово публічно на папері.

У матеріалах Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), резюмує І. Глиняний, зазначається, що «вибори – це більше, ніж просто технічне питання. Виборчі процеси є частиною угоди між громадянами та урядом, який їх представляє. Вибори показують, як уряд через широкую номенклатуру інституцій та процесів ставиться до громадян та наскільки поважає їх» [2, с. 81; 3, с. 290].

Беззаперечним є той факт, наголошує дослідник, що «...конституційним способом формування і перевірки існуючого рівня довіри між суспільством і державою в особі її органів є вибори. Адже, згідно з ч. 2 ст. 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [2, с. 29; 4]. Що є, поза будь-яким сумнівом, одним із базових принципів демократичної, правової держави та її конституційного ладу.

Натомість, незважаючи на різноманітність підходів до розуміння змістовної наповненості виборів, Р. Сарай описує основні риси виборів через кілька ключових ознак, серед яких такі, де вибори виступають: інститутом прямої (безпосередньої) демократії; складовою частиною забезпечення народного суверенітету та демократичного політичного, державного режиму; механізмом утворення органів публічної влади (як державної влади, так й органів місцевого самоврядування); слугують засобом легітимації влади як такої; процесом формування колективної, спільної волі, прагнення, бажання громадян [5, с. 320]. І ця воля, зауважимо, відображає власний розсуд та добровільну згоду, які супроводжують даний шлях людської спільноти до відповідної мети.

За твердженням Ю. Ключковського, розширений підхід до виборчих прав, охоплює активне і пасивне виборче право, а також й інші права громадян, пов'язані з виборами, зокрема номінаційне виборче право, тобто право висувати кандидатів на виборах. Разом із тим вчений підсумовує, що «пряме волевиявлення громадян» передбачає право голосу, наявність «представників» – пасивне виборче право, а «висування представників» – номінаційне право і його первинного суб'єкта – громадян [6, с. 158].

Певною мірою, на дискусійності виокремлення номінаційного виборчого права як окремого елемента суб'єктивного виборчого права громадян нарівні з активним та пасивним виборчим правом наполягає В. Нестерович, «з огляду на такі три чинники: по-перше, номінаційне виборче право є похідним правом від активного виборчого права, оскільки право висування кандидатів на виборну посаду належить громадянам, які мають право голосу; по-друге, реалізація номінаційного виборчого права вичерпується лише межами одного етапу виборчого процесу – «висування кандидатів на виборну посаду», у той час коли активне та пасивне виборче право реалізуються громадянами на всіх його етапах, а не лише на одному з етапів виборчого процесу; по-третє, номінаційне виборче право є не єдиним похідним правом від активного чи пасивного виборчого права» [7, с. 168].

Як бачимо, визначення номінаційного виборчого права як окремого елемента суб'єктивного виборчого права громадян поряд із активним і пасивним правом викликає певні наукові дискусії, які ставлять під сумнів доцільність його виокремлення, що потребує свого роду додаткової деталізації. Але з упевненістю можемо говорити, що широта та глибина розуміння виборчих прав включає не лише активне та пасивне виборче право, а й інші важливі правомочності громадян, пов'язані з виборчим процесом.

До когорті множинності виборчих прав І. Тимошенко додає «певний перелік прав, що є не вичерпним і тому має відкритий характер, а саме: 1) право обирати (активне виборче право); 2) право бути обраним (пасивне виборче право); 3) право брати участь у висуванні кандидатів (номінаційне виборче право); 4) право брати участь у передвиборній агітації; 5) право брати участь у спостереженні за проведенням виборів і роботою виборчих комісій; 6) право робити внески до виборчих фондів; 7) право на безперешкодний доступ до документованої інформації про себе (а також до списку виборців у цілому), на уточнення цієї інформації

з метою забезпечення її повноти і достовірності; 8) право на участь у роботі виборчих комісій; 9) право на фінансування виборчої кампанії; 10) право на оскарження порушень виборчих прав громадян; 11) право брати участь в інших заходах, пов'язаних із виборами» [8, с. 50–51].

Спостерігаємо той факт, що науковиця відносить до категорії множинності виборчих прав не лише основні виборчі можливості, а й зазначає наявність широкого спектра повноважень, які мають саме відкритий характер і не є цілком визначеними.

Досліджуючи тематику активного та пасивного виборчого права, доволі змістовною є позиція В. Нестеровича щодо «громадян України, які володіють активним виборчим правом та у зв'язку з цим мають також право: 1) брати участь у діяльності політичних партій та громадських організацій; 2) подавати свої персональні дані до відповідного органу ведення Державного реєстру виборців та отримувати інформацію про своє включення (невключення) чи включення (невключення) інших осіб до Реєстру; 3) бути членом відповідної виборчої комісії; 4) брати участь у висуванні кандидатів на виборні посади; 5) брати участь в обговоренні висунутих кандидатур на виборні посади та програм політичних партій; 6) бути довіреними особами кандидатів на виборну посаду або уповноваженими представниками політичних партій під час виборчого процесу; 7) отримувати та поширювати інформацію, що стосується підготовки та проведення виборів; 8) робити внески до виборчих фондів політичних партій і кандидатів у розмірі та в спосіб, який визначений виборчим законодавством; 9) брати участь у проведенні передвиборної агітації; 10) здійснювати спостереження за проведенням виборів; 11) оскаржувати порушення власних прав та законних інтересів у виборчому процесі» [7, с. 165–166]. Виходячи з даної позиції науковця, такий підхід підкреслює демократичну природу виборчої системи та стимулює відповідальну політичну активність громадян.

У той же час, підкреслює вчений, пасивне виборче право може бути реалізовано громадянином України як самостійно, так і в колективний спосіб. При цьому запевняючи, що самостійно пасивне виборче право може бути реалізовано громадянином шляхом самовисування ним власної кандидатури для участі у виборах на певну виборну посаду. Відтак, указує В. Нестерович, «громадяни України, котрі володіють пасивним виборчим правом, мають право: 1) висувати свою кандидатуру для участі у виборах від політичної

партії або шляхом самовисування; 2) реєструватися як кандидат на виборну посаду; 3) брати участь у формуванні окружних, територіальних та дільничних виборчих комісій, у тому числі через політичні партії; 4) мати офіційних спостерігачів за ходом проведення виборів; 5) мати довірених осіб під час проведення виборчої кампанії; 6) формувати власний виборчий фонд та використовувати його кошти для проведення виборчої кампанії; 7) бути присутніми на засіданнях окружної чи дільничної виборчої комісії без їх дозволу чи запрошення; 8) проводити передвиборну агітацію на свою підтримку у строки, що встановлені виборчим законодавством; 9) звільнитися на період передвиборної агітації від виконання виробничих або службових обов'язків за місцем роботи з наданням неоплачуваної відпустки (окрім кандидата, який є Президентом України або народним депутатом України); 10) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборів» [7, с. 166–167].

Дослідження активного та пасивного виборчого права, зокрема у трактуванні В. Нестеровича, дає змогу певним чином розмежувати обсяги та форми реалізації цих прав громадянами України, де активне виборче право не обмежується лише участю у голосуванні, а включає широкий спектр повноважень, що дозволяють громадянам впливати на виборчий процес, брати участь у діяльності політичних партій, виборчих комісій, здійснювати агітацію та спостереження, а також захищати свої виборчі права. Натомість пасивне виборче право передбачає можливість бути обраним як шляхом самовисування, так і через партії, а також надає відповідний комплекс прав, що забезпечують участь у виборчій кампанії, агітації, формуванні виборчих органів та захисті своїх інтересів. Отже, як активне, так і пасивне виборче право мають широкий зміст і забезпечують громадянам України реальні інструменти для участі в демократичних процесах суспільного розвитку.

Національну і регіональну специфіку ефективного застосування виборчих технологій в Україні, позначають Н. Тугай та І. Гречко, котра «обумовлена низкою чинників, серед яких виділяються наступні: 1) урахування соціально-економічної та політичної ситуації в окрузі; 2) відповідність технологій інтересам і потребам виборців; 3) коректність у визначенні обраної цільової електоральної групи; 4) наявність необхідного ресурсного забезпечення для проведення виборчої кампанії; 5) рівень професійності та спрацьованості команди, яка забезпечує супровід виборчої кампанії суб'єкта виборчого процесу; 6) харизматичність

політичного лідера, кандидата на виборні посади; 7) урахування особливостей виборчого законодавства і типу виборчої системи; 8) ідеологічне спрямування стратегії і тактики виборчої кампанії; 9) рівень політичної культури виборців» [9, с. 107]. Зауважимо, що сукупність зазначених чинників зумовлює специфіку виборчих процесів в Україні та впливає на результативність політичної боротьби, де національна і регіональна специфіка відзначається певною своєрідністю, від якої значною мірою залежить ефективне застосування виборчих технологій.

Висвітлюючи проблему маніпулятивних технологій у виборчих процесах України, О. Чубатенко звітує, що «у демократичних суспільствах засобом досягнення основної мети виборчої кампанії – голосування за певну політичну силу чи особу, є політична маніпуляція свідомістю електорату. Поширення та ефективність маніпулятивних технологій може призвести до того, що в найближчому майбутньому під час виборів будуть вестися змагання лише за допомогою технологій, які маніпулюють масовою свідомістю» [10, с. 60]. Наголосимо, що небезпека полягає у тому, оскільки застосування маніпулятивних технологій у виборчих процесах відзначається деструктивністю та може призвести до викривлення результатів виборів, а звідси і до невідворотних процесів у державно-політичному житті суспільства.

Серед критеріїв, які обумовлюють необхідність інтенсивного правового регулювання виборчих технологій, М. Афанасьєва виділяє такі: «а) особлива підвищена значимість, пов'язана з тим, що вони торкаються інтересів особистості, суспільства та держави і тому потребують правового забезпечення та державно-владного захисту; б) типовість та поширеність; в) зацікавленість державної влади у їхньому правовому регулюванні. Об'єктивність названих критеріїв обумовлюється внутрішніми та зовнішніми умовами життя та діяльності держави, інтересами гарантування прав особистості, зміцнення законності та правопорядку. У зонах інтенсивного правового регулювання існує детальне правове регулювання поведінки всіх суб'єктів (учасників) виборчої кампанії» [11, с. 139].

Із цього приводу, слід наголосити, що необхідність інтенсивного правового регулювання виборчих технологій зумовлена їхньою особливою значущістю для особистості та суспільства, їхньою типовістю і поширеністю, а також зацікавленістю держави в упорядкуванні даного процесу. Таке регулювання забезпечує захист прав

громадян, підтримує законність і правопорядок, а також створює умови для прозорого та чесного виборчого процесу, передбачає чітке визначення правил поведінки для всіх учасників виборчої кампанії, що сприяє зміцненню демократичних інститутів.

Також науковиця констатує на «значенні виборчого права по відношенню до виборчих технологій, яке полягає у тому, що за його допомогою, по-перше, найбільш досконалі, науково обґрунтовані виборчі технології набувають загальнообов'язкового характеру; по-друге, забезпечується здійснення демократичних принципів виборчого процесу; по-третє, створюються юридичні передумови дотримання прав та інтересів (суб'єктів) учасників виборчої кампанії; по-четверте, здійснюється протидія різноманітним формам нелегальних виборчих технологій» [11, с. 140].

Отже, виборче право відіграє ключову роль у нормативному регулюванні виборчих технологій, надаючи їм нормативного змісту та забезпечуючи їх відповідність демократичним засадам. Саме завдяки виборчому праву ефективні й науково обґрунтовані виборчі технології стають загальнообов'язковими, гарантується дотримання прав учасників виборчого процесу та створюється правове підґрунтя для протидії нелегітимним технологіям впливу на виборців.

Це зумовлює, як свідчить Н. Камінська, «внесення змін і доповнень у виборче законодавство України, з урахуванням викликів сьогодення. Згадані процеси передбачають належне наукове обґрунтування і залучення різних експертів, громадськість. Перспективними і необхідними є ґрунтовні дослідження природи і сутності європейських виборчих стандартів, механізмів їх реалізації, розробки ефективних інструментів протидії та попередження маніпуляцій виборами і референдумами, встановленню відповідальності за такі діяння, збільшення актів «жорсткого права», поряд з актами «м'якого права» у даній сфері, механізму організації і проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану. Важливою при цьому є підтримка демократичних процесів в Україні, повоєнного миробудівництва світовою спільнотою, окремим державами, міжнародними організаціями. Поряд із цим, органи державної влади і місцевого самоврядування в Україні, разом із громадськими організаціями та політичними партіями, засобами масової інформації та іншими структурами покликані активізувати свої зусилля у напрямі відновленні постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, підвищенні

правової свідомості та культури, попередженні корупційних та інших ризиків, забезпеченні національної ідентичності» [12, с. 34].

Окремою є ситуація, яка постійно змінюється і котру складно спрогнозувати, постає із внутрішньо переміщеними особами та особами, котрі здійснюють виїзд за межі держави, що своєю чергою потребуватиме пошуку та залучення додаткових фінансових, організаційних і логістичних ресурсів. Особливо це стосується, як сповіщає М. Афанасьєва, організації місцевих виборів, де виборча адреса виборців віднесена до території відповідної територіальної громади. Тому, враховуючи теперішній стан справ, авторка доносить, що вже сьогодні важливо та необхідно починати готуватися до майбутніх викликів [13, с. 72–73].

Свою чергою, як наголошує Н. Камінська, «вивчення теоретичної і законодавчої основи, стану реалізації і захисту виборчих прав внутрішньо переміщених осіб в Україні дозволяє виокремити певні закономірності, тенденції та проблеми. Серед ряду даних проблем, є насамперед колізії у національному законодавстві, неналежна поінформованість внутрішньо переміщених осіб про їх можливості, способи здійснення і процедури захисту, низька електоральна культура і свідомість тощо. Це обґрунтовує потребу всестороннього і міжгалузевого, міждисциплінарного вивчення, теоретичних і практичних, порівняльно-правових аспектів, узагальнення судової практики, а також експертні обговорення і дискусії, конференції для своєчасного удосконалення національного законодавства, активізації міжнародної правотворчої і правозастосовної діяльності, максимального врахування і попередження різних ризиків післявоєнних виборів. Зокрема, принципове значення мають розробка ефективних інструментів протидії та попередження маніпуляцій виборами і референдумами, встановлення відповідальності за такі діяння, актуалізація Державного реєстру виборців, підвищення довіри до виборчих інституцій, протидія дезінформації та підсилення ролі соціальних мереж у виборчому процесі і загалом напрацювання оптимального плану заходів, що стосуються післявоєнних виборів для демократичного розвитку, відбудови України» [14, с. 29–30].

За особистим переконанням, Ю. Хромова з двох сторін бачить досягнення мети в реалізації активного та пасивного виборчого права громадян, де з однієї — залежить від кваліфікації членів виборчих комісій, а з другої — від рівня правової свідомості виборців, кандидатів від партій, окремих кандидатів та інших учасників виборчого процесу.

Завдяки таким умовам можливо сформувати представницькі органи через проведення демократичних виборів і застосування міжнародних виборчих стандартів [15, с. 77].

Зі свого боку, Ю. Ключковський зводить міжнародні виборчі стандарти у найпродуктивнішому їх розумінні до галузевих принципів права [16, с. 30].

Їх цінність, на переконання М. Баймуратова та Б. Кофмана, постанала «у XXI сторіччі, у зв'язку із гармонізацією принципів, на яких будуються правові системи багатьох держав у рамках міжнародного публічного права, визнаючи право громадян на рівний доступ до інформації, на участь в управлінні країною, право обирати і бути обраними в якості основних прав людини» [17, с. 54].

Як доповнення із цього приводу, В. Корнієнко підкреслює, що «одним із показників демократизації держави та суспільства є ефективний розвиток інституту виборів та реалізація принципів виборчого права, зокрема на місцевих виборах, у світлі європейських виборчих стандартів. Важливість поставленої проблематики перманентно залишається актуальною в українських політичних реаліях» [18, с. 70].

Адже ефективно впровадження базових засад виборчого права, відповідно до міжнародних стандартів, котрі наповнюватимуть та супроводжуватимуть належне функціонування виборчого механізму, що носить універсальний і комплексний характер, є одним із ключових свідчень подальшого становлення правової держави та розвитку громадянського суспільства у сучасному політичному контексті України.

Таким чином, у сучасних умовах, з огляду на теперішні виклики, надзвичайно важливим є оновлення виборчого законодавства з урахуванням європейських стандартів. Це потребує наукового обґрунтування, широкого залучення експертів, громадськості та міжнародної підтримки. Особливої уваги заслуговує розробка ефективних механізмів протидії маніпуляціям під час виборів і референдумів, а також формування чіткого порядку їх проведення після скасування воєнного стану. Водночас, важливо посилювати та утверджувати демократичні процеси, підтримувати правову культуру, боротися із корупцією і сприяти відновленню країни, зокрема через активну участь державних органів, громадських організацій, ЗМІ та міжнародної спільноти.

Отже, забезпечення виборчого права як ключового складника безпосередньої демократії, що є однією із найбільш поширених форм прямого народовладдя та одним із легітимних способів практичного втілення власного вираження народу,

як носія суверенітету, дає можливість проявити себе у якості єдиного можливого джерела формування публічної влади в розбудові громадянського суспільства задля регулювання політико-правових відносин, котрі об'єктивно існують у державі. Таким чином, подальший розвиток української державності, зважаючи на сьогодення, випробування її міцності та стійкості, потребує значних зусиль щодо вдосконалення усієї системи виборчого права, що є одним із пріоритетних напрямків та ключових завдань сучасної науки конституційного права.

Література

1. Діденко О.М. Конституційно-правові гарантії права обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... докт. філософії: 081-Право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 222 с.

2. Глиняний І. В. Виборчі цензи: конституційно-правове дослідження: дис. ... докт. філософії: 081-Право / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 211 с.

3. Доповідь про часові рамки та перелік політичних критеріїв оцінки виборів. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права*: матеріали Венеціанської комісії. Вид. 3-є, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. В 2-част. Ч. 1., Київ: Логос, 2016. С. 284-290.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96 — ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>

5. Сарай Р.Д. Правова природа реформування сучасної виборчої системи України: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Вип. 64. С. 319-322.

6. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

7. Нестерович В.Ф. Зміст та структура суб'єктивного виборчого права в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спецвипуск № 3. С. 163-169.

8. Тимошенко І. В. Сутність виборчих прав громадян України та їх місце в загальній системі прав і свобод. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 49-56.

9. Тугай Н.О., Гречко І. Сучасні виборчі технології та їх застосування під час менеджменту виборчої кампанії. *Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи*: матеріали I Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Шостка, 21 квітня 2016 р. Суми: СумДУ, 2016. С. 106-107.

10. Чубатенко О. М. Маніпулятивні технології у виборчих процесах України. *Політикус*. 2020. № 4. С. 57-61.

11. Афанасьєва М.В. Виборчі технології та виборче право: проблема кореляції. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. С. 137-141.

12. Камінська Н. Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2022 року): ел. збірник / ред. кол.: О. Васильченко; О. Лотюк; П. Діхтієвський; В. Пашинський; А. Матат. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2022. С. 32-34.

13. Афанасьєва М.В. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів*: матер. круглого столу, м. Одеса, 10 лютого, 2023 р. Одеса: НУ «ОЮА», 2023. С. 71-77.

14. Камінська Н. В. Проблеми реалізації і захисту виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 3 (12). С. 22-34.

15. Хромова Ю.О. Організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса, 2014. 251 с.

16. Ключковський Ю. Б. Правова природа та зміст міжнародних виборчих стандартів. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 2. С. 27-41.

17. Баймуратов М., Кофман Б. Міжнародні виборчі стандарти: досвід системного дослідження. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2013. № 1 (25). С. 54–57.

18. Корнієнко В.О. Європейські виборчі стандарти та конституційно-правове регулювання місцевих виборів в Україні: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Одеса, 2021. 223 с.

Магновський І. Й.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Телелим І. В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Шевчук В. В.,
старша викладачка кафедри
загальноправових дисциплін,
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Дата надходження статті до редакції: 12.06.2025

Дата затвердження статті до друку: 29.08.2025

Дата публікації статті: 14.11.2025